

SINT PIETERSBERG

J.A.M. Janssen & J.H.J. Schaminée

Excursieleiding : R. Ketelaar, J. Janssen & J Schaminée

Datum : 8 juni 2009

Deelnemers : M. Baartmans, L. Bakker, E. van Dijk, B. van Gennip, I. van Geloof, H. Gorissen, R. Ketelaar, K. Lotterman, J. van der Laar, M. Mouthaan, J. Slurink, E. Weeda, W. van Wijngaarden, F. van der Zee

Het aantal keren dat de Sint-Pietersberg door de PKN is bezocht, is waarschijnlijk niet meer op één hand te tellen. Zo herinneren we ons verschillende excursies onder leiding van Henk Hillegers, een excursie naar het Belgische deel van de berg met Martine Lejeune, en zijn er bijvoorbeeld excursies geweest naar de ENCI-groeve en excursies specifiek gericht op havikskruiden. Toch loont een bezoek altijd weer, omdat de Sint-Pietersberg groot is en vele specifieke locaties kent, zoals diverse groeves, het fort Sint-Pieter, de bossen op de steile oosthellingen en verspreid liggende graslanden. Dit keer was de excursie gericht op natuurontwikkeling bij de Cannerhei, de begroeiingen van het Popelmondedal en de groeve Duchateau.

We startten de excursie bij de Cannerhei, waar de historie van ‘de berg’ werd belicht, een geschiedenis die teruggaat tot het bezoek van Linnaeus in 1738 aan de ook toen al floristisch beroemde en destijds nog gave *Montagne Saint-Pierre*. Wie meer wil weten over dit verleden, met details over de vroegere glorieperiode en de teloorgang als gevolg van de mergelwinning, wordt verwezen naar het beroemde boek van Van Schaik (1983), naar Gorter (1986) en naar Schaminée (2009). De vegetatie van de berg heeft een periode gekend van verwaarloosd beheer, maar de laatste jaren zijn toch vooral successen te melden.

CANNERHEI

De Cannerhei bestaat uit een restantje oud, goed ontwikkeld Kalkgrasland (*Gentiano-Koelerietum*) met daarboven een sterk verarmd heischraal grasland, en lager op de helling, in de richting van het Jekerdal, de zogenaamde Cannerwei: graslanden die pas recent (zeven jaar geleden) in beheer zijn genomen door Natuurmonumenten. De ambitie is groot: op termijn wil Natuurmonumenten hier vanuit het huidige akkerland hooilanden ontwikkelen tot aan de Jeker, zodat vanaf het plateau tot de rivier een heel scala aan begroeiingen – van heischraal grasland tot Dotterbloemhooiland – in één gradiënt voorkomt.

Op de Cannerwei vindt een omvormingsbeheer plaats dat bestaat uit begrazing en maaien (eventueel vaker maaien), waarbij ten behoeve van de vestiging van soorten ook elders verzameld maaisel is uitgestrooid. We zien de bekende ontwikkeling van akkervegetatie, via ruipte (*Dauco-Melilotion*) en glanshaverhooiland (*Arrhenatheretum elatioris*) naar kalkgrasland (*Gentiano-Koelerietum*), die ook bekend is van andere terreinen in het Heuvelland, zoals de Wylré-akkers, de Piepert en de Wrakelberg (o.a. Hennekens et al. 1983; Havelaar et al. 1994). We maakten hier opnamen 1 t/m 3, die als een ruige vorm van Glanshaverhooiland kunnen worden geïnterpreteerd. De opnamen bevatten relatief veel zoomsoorten van het *Rubo-Origanetum*, maar graslandsoorten overheersen. In de derde opname van dit grasland staan onder meer *Scabiosa columbaria* en *Orobancha minor*.

Het iets hoger gelegen stukje “klassiek” kalkgrasland is bijzonder klein, maar bevat wel de zeldzame soorten *Orchis militaris*, *Dactylorhiza fuchsii*, *Primula veris*, *Scabiosa columbaria*, *Carex caryophylla* en *Salvia pratensis*. We maakten hier dicht bij elkaar twee opnamen (zo groot is het deel nog net), die als opnamen 4 en 5 in tabel 1 staan. Het programma ASSOCIA deelt deze opnamen in bij het *Galio-Trifolietum* of *Rubo-Origanetum* (zie tabel 1), maar wij denken toch eerder aan het *Gentiano-Koelerietum*.

Het grasland hoger in de helling is nog steeds erg productief en sterk vervilt. Hier wordt bos en struikopslag verwijderd, maar er is nog een lange weg te gaan richting heischraal grasland.

POPELMONDEDAL

In het Popelmondedal besteedden we aandacht aan enkele zeer bijzondere soorten: op het pad boven de Duivelsgrot groeit de zeldzame *Marubium vulgare*, naast *Carex divulsa*. Verderop in het dal troffen we *Centaurea calcytropa* aan, een soort die lange tijd als uitgestorven te boek stond in ons land, maar enkele jaren geleden op deze locatie weer is opgedoken. De oude naam ‘sterdistel’ (*Carduus stellata*) blijkt goed

gekozen te zijn, gezien het sparrige uiterlijk van de planten. De soort groeit hier gewoon op het pad, en je vraagt je af waarom hij ze extreem zeldzaam is. In ieder geval is de hoge kalkrijkdom van de standplaats een vereiste, een factor die deze soort bijvoorbeeld gemeen heeft met de wat minder zeldzame *Verbena officinalis* (IJzerhard).

De hellingen van het Popelmondedal waren enige jaren geleden nog grote brandnetelhaarden. Schapenbegrazing heeft ook hier tot enige herstel geleid.

Opnamen 7 en 8 (tabel 1) geven een beeld van de vegetatie in deze hellingen. Meer dan de begroeiingen van de Cannerweide duiden deze opnamen op een zoomvegetatie van het *Rubo-Origanetum*, ook al omdat veel graslandsoorten ontbreken. In de directe omgeving van de Duivelsgrot stonden fraai bloeiende zonne-roosjes. Op deze locatie zijn opnamen 9 en 10 uit tabel 1 gemaakt, die het best als *Gentiano-Koelerietum* zijn te classificeren.

Tabel 1. Sint-Pietersberg 8 juni 2009, opnamen van grasland en zoombegroeiingen. Locatie: CW = Cannerweide, gDu = Groeve Duchateau, Pm = Popelmondedal, DuG = Duivelsgrot

Opnamennummer	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Opnamennummer LVD	66320	343551	343552	66321	343553	343557	66322	343556	343554	343555
Locatie	CW	CW	CW	CW	CW	gDu	Pm	Pm	DuG	DuG
X-coördinaat (175...)	433	440	450	479	470	360	582	610	540	540
Y-coördinaat (314.../*315...)	577	560	560	541	560	*130	273	280	270	270
Opp. proefvlak (m2)	16.00	25.00	25.00	9.00	4.00	2.00	16.00	64.00	0.75	0.25
Expositie	W	W	W	W		W	Z	Z	ZZW	ZO
Inclinatorie (graden)	5	5	2	5		10	25	40	5	30
Bedekking totaal (%)	98	0	0	90	85	0	75	0	60	40
Bedekking kruidlaag (%)	98	95	80	90	80	30	75	40	60	40
Bedekking moslaag (%)	10	3	1	3	5	20	1	0	0	3
Gem. hoogte kruidlaag (cm)	20	35	30	20	12	15	20	20	5	3
Kensoorten Gentiano-Koelerietum (incl. differentiërende soorten in Zuid-Limburg)										
Brachypodium pinnatum	+	2a	2a	r
Centaurea scabiosa	1	+	.	.
Leontodon hispidus	.	+	.	+	+	+
Scabiosa columbaria	.	.	r	+	1	2a
Helianthemum nummularium	+	.	.	2a	2a
Campyliadelphus chrysophyllus	.	.	.	+
Orchis militaris	.	.	.	+	+
Carex flacca	.	.	.	2a	2a	2a
Carex caryophylla	.	.	.	+	1
Linum catharticum	+	r	.	+
Thymus pulegioides	2b	2b
Medicago falcata	1	+
Potentilla verna	+	+
Clinopodium acinos	r	.
Sanguisorba minor	+	.
Kensoorten Rubo-Origanetum/Melilotion										
Agrimonia eupatoria	+	+	+	+	.	.
Astragalus glycyphyllos	.	+
Origanum vulgare	2a	1	2a	+	1	+	1	1	.	.
Viola hirta	1	.	.	.
Kensoorten Arrhenatherion/Molinio-Arrhenatheretea										
Arrhenatherum elatius	1	.	+	+	2a	.	2a	2a	.	.
Dactylis glomerata	+	1	.	+	+	+	+	1	.	.
Phleum pratense s. pratense	.	.	+
Holcus lanatus	2a	2m	2m	1	1	.	2b	1	.	.
Rumex acetosa	.	2m	1	+	+	.	+	.	.	.
Cerastium fontanum s. vulgare	1	2m	2m	.	.	.	+	.	.	.
Trifolium pratense	3	3	2b
Centaurea jacea	.	+	.	+	+	.	.	2a	+	.
Vicia cracca	r
Lathyrus pratensis	1
Rhitiadelphus squarrosus	.	.	.	+
Gemeenschappelijke soorten Arrhenatheretalia en Gentiano-Koelerietum										
Pimpinella saxifraga	.	1	+	1	r
Ranunculus bulbosus	+	1	.	1	1	1	+	.	.	.
Sanguisorba minor	.	+	r	2a	3	1	1	.	.	.
Knautia arvensis	.	.	.	+	r	r	.	1	.	.
Primula veris	.	.	.	2a
Trisetum flavescens	+	+	+	+	1	+	2a	2a	.	.
Briza media	.	.	.	1	1
Helictotrichon pubescens	.	.	.	+	1	2a

Vervolg Tabel 1

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Opnamenummer	66320	343551	343552	66321	343553	343557	66322	343556	343554	343555
Opnamenummer LVD	CW	CW	CW	CW	CW	gDu	Pm	Pm	DuG	DuG
Locatie	433	440	450	479	470	360	582	610	540	540
X-coördinaat (175...)	577	560	560	541	560	*130	273	280	270	270
Y-coördinaat (314.../*315...)	16.00	25.00	25.00	9.00	4.00	2.00	16.00	64.00	0.75	0.25
Opp. proefvlak (m2)	W	W	W	W	W	W	Z	Z	ZZW	ZO
Expositie	5	5	2	5	5	10	25	40	5	30
Inclinatie (graden)	98	0	0	90	85	0	75	0	60	40
Bedekking totaal (%)	98	95	80	90	80	30	75	40	60	40
Bedekking kruidlaag (%)	10	3	1	3	5	20	1	0	0	3
Bedekking moslaag (%)	20	35	30	20	12	15	20	20	5	3
Gem. hoogte kruidlaag (cm)										
Overige graslandsoorten										
Achillea millefolium	1	r	+	+	r	.	+	1	.	.
Agrostis capillaris	.	.	.	+	.	.	2a	.	.	+
Anthoxanthum odoratum	.	r	+	+
Bromus hordeaceus s. hordeaceus	1	+	+	.	+	+
Campanula rotundifolia	.	r	.	+	+	.
Crepis capillaris	+	+
Daucus carota	1	1	+	1	1	+	1	+	.	1
Festuca filiformis	.	.	.	+
Festuca rubra	.	.	.	2b	2a	2a	+	2a	2b	+
Galium verum	.	.	r	+	+	.	.	+	.	1
Hypochaeris radicata	1	1	1
Koeleria macrantha	r	.
Lolium perenne	2a	2m	2m
Lotus corniculatus v. corn.	+	2b	1	+	.	.	.	+	.	r
Medicago falcata	1	.	.	.
Plantago lanceolata	2a	2a	1	+	2a	1	2a	1	1	1
Polygala vulgaris	.	.	.	+
Rhinanthus minor	1	1	2a	2a	2a
Poa pratensis	+	+	.	.
Poa trivialis	2a	2m	2m
Potentilla verna	.	.	.	+
Trifolium repens	2a	2a	2m
Leucanthemum vulgare	.	.	.	1	1
Overige ruigte- en zoomsoorten										
Artemisia vulgaris	+
Carex hirta	1	2m	.	.
Cirsium arvense	+	.	r
Cirsium vulgare	+	.	r
Clematis vitalba (kl)	.	r	.	+	.	r
Convolvulus arvensis	r	.	.
Dipsacus fullonum	.	.	+
Echium vulgare	r	+	.	.
Heracleum sphondylium	+	.	.	.
Hypericum perforatum	+	.	+	+	.	+	1	r	.	.
Lathyrus tuberosus	2a	2a	r	r	.	.
Linaria vulgaris	+	.	.
Malva moschata	r	.	.
Orobancha minor	.	.	+
Rubus caesius	.	.	.	+	1	+	2b	1	.	.
Tanacetum vulgare	.	r	2a	.	.
Overige vaatplanten										
Acer campestre (juv)	r
Acer pseudoplatanus (juv)	r
Agrostis stolonifera	1
Allium vineale	+	.	.
Anisantha sterilis	+	.	+
Arenaria serpyllifolia	+	+	.	.
Asparagus officinalis	+
Cerastium species	.	.	.	+
Cotoneaster horizontalis (kl)	+
Crataegus monogyna (juv)	+	.	.	.
Crataegus monogyna (kl)	+	.	+	.	.
Crataegus monogyna	.	.	.	+
Erigeron acer	r
Erigeron annuus	+	+	+	.	.	r
Erophila verna	r	r	.	.
Fagus sylvatica (kl)	r
Fraxinus excelsior (kl)	1

Vervolg Tabel 1

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Opnamenummer	66320	343551	343552	66321	343553	343557	66322	343556	343554	343555
Opnamenummer LVD										
Locatie	CW	CW	CW	CW	CW	gDu	Pm	Pm	DuG	DuG
X-coördinaat (175...)	433	440	450	479	470	360	582	610	540	540
Y-coördinaat (314.../*315...)	577	560	560	541	560	*130	273	280	270	270
Opp. proefvlak (m2)	16.00	25.00	25.00	9.00	4.00	2.00	16.00	64.00	0.75	0.25
Expositie	W	W	W	W		W	Z	Z	ZZW	ZO
Inclinatie (graden)	5	5	2	5		10	25	40	5	30
Bedekking totaal (%)	98	0	0	90	85	0	75	0	60	40
Bedekking kruidlaag (%)	98	95	80	90	80	30	75	40	60	40
Bedekking moslaag (%)	10	3	1	3	5	20	1	0	0	3
Gem. hoogte kruidlaag (cm)	20	35	30	20	12	15	20	20	5	3
Geranium dissectum	+	.	+
Geum urbanum	.	+	+
Hieracium praealtum s. prae.	.	+
Inula conyzae	r
Medicago lupulina	2a	2b	2a	+	+	r	+	.	2a	.
Odontites vernus s. serotinus	.	2m	1
Odontites vernus s. vernus	+
Papaver argemone	.	r
Phleum pratense s. serotinum	+
Phleum pratense	+
Picris hieracioides	+	r	1
Plantago major	+
Poa compressa	1	.	.	.	+
Poa nemoralis	.	+
Potentilla reptans	r
Prunus avium (juv)	.	.	.	r
Prunus spinosa (juv)	+	.	.	.
Quercus robur (juv)	r	.	.	r
Rosa canina (kl)	.	r	r	.	.	r	.	+	.	.
Rosa canina	.	.	.	+
Rubus sec. Rubus (kl)	+	.	.
Senecio jacobaea s. jacobaea	+	r	+	.	.	r	.	+	.	.
Silene latifolia	+	.	.
Taraxacum sectie Ruderalia	.	+	+
Taraxacum species	1	.	.	+
Trifolium campestre	.	+	.	.	.	+
Trifolium dubium	.	.	1
Ulmus minor (kl)	+
Veronica arvensis	+
Veronica chamaedrys	+	1
Vicia hirsuta	r	.	.
Vicia sativa s. nigra	.	r
Vicia sativa	+
Overige mossen										
Amblystegium species	+
Brachythecium rutabulum	2a	1	1
Calliergonella cuspidata	.	.	+	1	1
Eurhynchium praelongum	1	.	+
Fissidens dubius v. mucronatus	2a
Fissidens taxifolius	.	.	.	1	+
Plagiomnium affine	+	.	.	+	+
Plagiomnium undulatum	1
Pseudoscleropodium purum	.	.	.	+
Syntrichia calcicola	1
Weissia fallax	2a
Weissia species	.	.	.	+

GROEVE DUCHATEAU

Via het ENCI-bos liepen we naar groeve Duchateau. Hier zijn alle vlakke bovenranden recent vrijgesteld van opslag van bomen en struiken, en het herstel van de rotsrandbegroeiingen van het *Alyso-Sedion* is ronduit spectaculair. Zo heeft *Alyssum alyssoides* zich hier weten uit te breiden van enkele exemplaren tot vele

tientallen langs de hele rotsrand. Behalve uit Zuid-Limburg is *Alyssum alyssoides* alleen nog bekend van de duinen bij Katwijk en Noordwijk (zeedorpen-landschap) en van een enkele locatie in het rivierengebied (Florion 2011). Vooral in dit laatste landschap is ze sterk achteruitgegaan (Weeda in Mennema et al. 1980) Verder troffen we onder andere *Minuartia hybrida* aan, eveneens een soort die als

ernstig bedreigd op de Rode Lijst van vaatplanten staat. Deze soort kwam vroeger voor in het rivierengebied (op akkers) en Zuid-Limburg (Weeda in Mennema et al. 1980), maar recente waarnemingen worden in de 'Nieuwe Atlas van de Nederlandse flora' niet gegeven (Floron 2011). Uit Zuid-Limburg zijn drie oude vondsten van de soort bekend (Witte 1993). Tegenwoordig komt de soort onder meer nog op de Bemelerberg voor. Een grote verrassing was voorts *Bryum torquescens* (determinatie R.J. Bijlsma), een zeldzame soort die de afgelopen jaren ook op enkele andere Zuid-Limburgse terreinen is aangetroffen (Bijlsma & During 2005). Opname 11 uit tabel 2 geeft een beeld van dit goed ontwikkelde voorbeeld van het *Cerastietum pumili*. Door Eddy Weeda werd nog een extra opname gemaakt van een begroeiing met Zonneroosje op de bovenkant van de rotsen. Deze opname heeft meer overeenkomsten met het *Gentiano-Koelerietum* dan met het *Alyso-Sedion* (opname 6, tabel 1).

LITERATUUR

- Bijlsma, R.J. & E. H.J. During, 2005. Nieuwe vondsten van *Bryum torquescens* (Zonneknikmos) in Zuid-Limburg. *Buxbaumia* 71: 22-25.
- Floron, 2011. Nieuwe atlas van de Nederlandse Flora. Stichting Floron, Nijmegen.
- Havelaar, N., M.C. Scherpenisse & K.V. Sýkora, 1994. Wylre-akkers, tussen verlaten akkers en krijthellinggrasland. *Natuurhistorisch Maandblad* 83: 69-75.
- Hennekens, S., J.H.J. Schaminée & V. Westhoff (1983). De ontwikkeling van krijthellinggraslanden op verlaten akkers in Zuid-Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 72(8): 136-143.
- Mennema, J. A.J. Quené-Boterbrood & C.L. Plate, 1980. Atlas van de Nederlandse Flora. 1. Uitgestorven en zeer zeldzame planten. Uitgeverij Kosmos, Amsterdam.
- Schaminée, J.H.J., 2009. Sint Pietersberg en Jekerdal. In: Schaminée, J.H.J. & J.A.M. Janssen (red.). Europese Natuur in Nederland. Natura 2000-gebieden van Hoog Nederland. KNNV-Uitgeverij, Zeist, pg 298-303.
- Van Schaik, D.C. e.a., 1983. De Sint Pietersberg. Met een aanvullend gedeelte van 1938 – 1983 (origineel uit 1938). Ef & Ef, Thorn
- Witte, R.H., 1993. Nieuwe standplaatsen van *Minuartia hybrida* (Vill.) Schischkin (Tengere veldmuur) in Nederland. *Gorteria* 18: 125-126.

Tabel 2. Sint-Pietersberg 8 juni 2009, opname rotsbegroeiing Groeve Duchateau (X = 175355, Y = 315160)

Opnamenummer	11
Opnamenummer LVD	66323
Opp. proefvlak (m ²)	1.00
Expositie	ZW
Inclinatie (graden)	5
Bedekking totaal (%)	20
Bedekking kruidlaag (%)	10
Bedekking moslaag (%)	10
Gem. hoogte kruidlaag (cm)	5
Kensoorten Alyso-Sedion, Cerastietum pumili	
<i>Alyssum alyssoides</i>	.2a
<i>Arabis hirsuta</i> s. <i>hirsuta</i>	+
<i>Arenaria serpyllifolia</i>	+
<i>Bryum torquescens</i>	+
<i>Cerastium semidecandrum</i>	+
<i>Minuartia hybrida</i>	1
<i>Poa compressa</i>	1
<i>Saxifraga tridactylites</i>	+
Overige vaatplanten	
<i>Anisantha sterilis</i>	+
<i>Bromus hordeaceus</i> s. <i>hordeaceus</i>	+
<i>Campanula rotundifolia</i>	+
<i>Centaurea jacea</i>	2a
<i>Daucus carota</i>	+
<i>Erigeron acer</i>	+
<i>Festuca rubra</i>	+
<i>Festuca guestphalica</i>	+
<i>Hypericum perforatum</i>	+
<i>Knautia arvensis</i>	+
<i>Leucanthemum vulgare</i>	+
<i>Leontodon hispidus</i>	+
<i>Medicago lupulina</i>	+
<i>Origanum vulgare</i>	+
<i>Rosa canina</i>	r
<i>Senecio jacobaea</i>	+
<i>Taraxacum species</i>	+
<i>Vulpia myuros</i>	+
Overige mossen	
<i>Barbula unguiculata</i>	+
<i>Bryum caespiticium</i>	2a